

Mirjana Repanić-Braun

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Sedam darova Duha Svetoga. Zidne slike u Kominu prema predlošcima Johanna Georga Bergmüllera

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

predan 9. 9. 2003.

Sažetak

Na svodu svetišta zavjetne i proštenjarske crkve sv. Tri kralja u Kominu, filijalnoj kapeli Župe Bisag, naslikane su personifikacije darova Duha Svetoga, formatima prilagođene obliku svoda. Sedam darova Duha Svetoga personificiraju ženski likovi, koji s izuzetkom personifikacije jakosti, duguju svoj izgled, atribute i djelomice slikani prostor grafičkim predlošcima južnonjemačkoga slikara Johanna Georga Bergmüllera (1688.–1762.), od 1730. godine profesora i direktora na Likovnoj akademiji u Augsburgu. Originalni bakropisi čuvaju se u

Grafičkoj zbirci Städtisches Kunstinstituta u Frankfurtu, a ukupno ih s prvim naslovnim listom, potpisanim u donjem dijelu monogramom »JGB« ima osam. Kominske se freske temeljem komparativne analize pripisuju zagrebačkom slikaru Antunu Archeru (umro 1807. ili 1808. g.), koji je stanovito vrijeme djelovao u okviru slikarske radionice slovenskog slikara Antona Jožefa Lerchingera (oko 1720. – nakon 1787. g.).

Ključne riječi: *Komin, Augsburg, Johann Georg Bergmüller, Antun Archer, Anton Jožef Lerchinger, Sedam darova Duha svetoga, zidno slikarstvo, barok, 18. stoljeće*

Zavjetna i proštenjarska crkva sv. Tri kralja u Kominu podignuta je potkraj 17. stoljeća na prostranoj zaravni brežuljka uz negdašnju glavnu cestu prema Varaždinu. Godine 1699. posvetio ju je zagrebački biskup Martin Borković, ali od inventara kojim je crkva u to vrijeme bila opremljena nije preostalo ništa. Najstarija je u sklopu kominske crkve mala slikovita votivna kapela posvećena Isusovu rođenju i svetim kraljevima sa štuko-dekoracijom iz 1710. godine, koju je prema predaji dao urediti stanoviti Bolto Prevarek u znak zahvalnosti što mu je na tome mjestu bio spašen život.¹

Unutrašnjost zavjetne crkve sv. Tri kralja u Kominu oslikana je kasnije, između 1776. i 1780. godine.² Navedene godine zapisane su kronogramima na trijumfalnome luku prezbiterija i u nadvoju bočne kapele sv. Elizabete Ugarske (Thürinške), podignute na sjevernoj strani crkvene lađe. Natpis nad ulazom u kapelu sv. Elizabete danas je prilično nečitak, dok onaj nad tjemenom trijumfalnoga luka zbrojem slova istaknutih crvenom bojom daje 1780. godinu: *SISTITE TRES REGES PESTIS BELLIQVE PERICLA ATQVE, FAMIS DVRAS SISTITE VRITE VIAS*. Budući da nije sačuvana stara spomenica Župe Bisag, kojoj zavjetna crkva sv. Tri kralja pripada, kao izvor moguće je citirati jedino kanonske vizitacije i zapis negdašnjega vizitatora, kanonika Emerika Rafaja u protokolu iz 1795. godine, u kojem se spominju nove zidne slike i donosi kratka afirmativna prosudba o njihovoj kvaliteti.³ Zidni oslik ostao je stjecajem okolnosti sačuvan u

izvornome stanju, o čemu Gjuro Szabo duhovito primjećuje: *Iznutra je barokna crkva vrlo lijepo opremljena, s golemim oltarom, barokno oslikana, a te je slike htio neki Kranjac, »restaurator« popraviti, nu na naš prijedlog svršio je »popravak« tako da je tom g. maleru zabranjen pristup u crkvu.⁴*

Ikongrafski sadržaj kominskih zidnih slika odčitava se u tri prostorno odvojene cjeline. Ona u kapeli sv. Elizabete Ugarske, koju sačinjavaju dvije slike na bočnim zidovima s prizorima iz života te franjevačke svete zaređene 1228. godine, zaštitnice Trećega reda, i prikaz Krista vladara na svodu, najskromnija je i likovno najmanje zanimljiva. Tematski se ne nadovezuje na preostale dvije, sadržajem i simbolikom međusobno povezane skupine slika na zidovima i svodovima crkvene lađe i svetišta. Scene u zoni trijumfalnoga luka na strani lađe i na njezinu svodu posvećene su patronima crkve, trojici svetih kraljeva i onima koji se u njih uzdaju. Likovi kraljeva, prikazani u njihovim domovima prije odlaska u Betlehem, individualizirani su i slijede prihvaćenu predaju o starome, sredovječnome i mladome kralju, premda ona, kako navodi Émile Mâle citirajući Baroniusa u svojemu djelu *Religiozna umjetnost 17. i 18. stoljeća*, i ne mora biti posve jednoznačna.⁵ *Apoteoza* (?) u sredini svoda sačuvana je djelomično, jer je velik dio slikanoga sloja otpao, ali ranije spomenuti prizori, naslikani unutar razvedenih kadrova, obrubljeni izduženim rokajnim volutama, sačuvani su u cjelini i na njihovim pisanim porukama lako se odčitavaju rije-

Komin, crkva sv. Tri kralja, *Septem dona Spiritus Sancti*, zidne slike na svodu svetišta
 Komin church of the Epiphany, *Septem dona Spiritus Sancti*, frescoes on the sanctuary vault

či bolesnih, golih, gladnih i žednih, putnika, sužnjeva i mrtvih, upućene magovima.

Dvije scene u prostranim, simetrično razvedenim formatima na sjevernome zidu svetišta – *Herod šalje kraljeve da se poklone novorođenome* i *Josipov san*, u kojoj anđeo priopćuje Kristovu zemaljskom ocu da s obitelji treba otići u Egipat – povezuju prikaze na zidovima crkvene lađe s onima na svodu svetišta, gdje su naslikane alegorijske figure, personifikacije *darova Duha Svetoga*,⁶ u kadrovima prilagođenima obliku svoda. Sagledan u cjelini, ikonografski program kominških zidnih slika počiva na starozavjetnoj temi Jesejeva stabla, kojim prorok Izaija najavljuje rođenje Kristovo i darove Duha Svetoga koji će na njemu počivati.⁷

Sedam darova Duha Svetoga personificiraju ženski likovi, koji s izuzetkom personifikacije jakosti, duguju svoj izgled, attribute i djelomice slikani prostor grafičkim predlošcima južnonjemačkoga slikara Johanna Georga Bergmüllera (1688.–1762.), od 1730. godine profesora i direktora na Likovnoj akademiji u Augsburgu. Originalni bakropisi čuvaju se u Grafičkoj zbirci Städtisches Kunstinstituta u Frankfurtu,⁸ a ukup-

no ih je, s prvim naslovnim listom, potpisanim u donjem dijelu monogramom »JGB«, osam. Bergmüller je na naslovnome listu uvodno naslikao svih sedam personifikacija, i to onim redom kako ih spominje prorok Izaija u svojem viđenju dolaska pravednoga kralja. Sam naslov – *SEPTEM DONA SPIRITUS SANCTI* – ispisan je na kamenoj ploči okruženoj personifikacijama darova u ženskome obličju, a iza njega slijedi autorova poruka kojom se potvrđuje kao inventor, naglašavajući ujedno svoje zanimanje slikara i zvanje ravnatelja na Akademiji likovnih umjetnosti u Augsburgu.⁹

Na svodu svetišta crkve sv. Tri kralja u Kominu personifikacije također uglavnom slijede riječi iz *Staroga zavjeta*, i to zdesna nalijevo gledano prema oltaru, ili slijeva nadesno promatrano prema trijumfalnome luku i crkvenoj lađi. Njihov autor također doslovno slijedi Bergmüllerove naputke u impostacijama figura, atributima kojima su one opremljene, anatomskim pojedinostima, odabiru odjeće i slikanju nabora kod svih personifikacija, osim kod ranije spomenute personifikacije snage, naslikane na zidu iznad trijumfalnoga luka. Ujedno, na našim su slikama uočljiva stanovita odstupanja u prikazima slikanoga prostora unutar raznolikih kadro-

Komin, crkva sv. Tri kralja, *Donum Pietatis* – Dar pobožnosti
Komin church of the Epiphany, *Donum Pietatis* – Gift of Piety

J. G. Bergmüller, *Donum Pietatis*
J. G. Bergmüller, *Donum Pietatis*

va obrubljenih izduženim viticama rokaja. Uočljivo je također da te promjene nisu u tolikoj mjeri posljedica diktata kadra, već skromnije slikarske vještine našega autora, koji je u svakome pojedinome prizoru pojednostavnio štafažnu scenografiju, izostavio natpise ispisane šifriranim pismom na kamenim pločama i pokazao inferiornost u slikanju perspektivnih skraćenja. Navedenu, i uz kominsku kapelu sv. Tri kralja u literaturi spominjanu tematiku možemo upotpuniti dodatnim tumačenjem simbola sedam planeta pod nogama personifikacija, čime je istaknuta dominacija darova Duha Svetoga nad utjecajem planeta. Zanimljiv je također njihov razmještaj, koji se, kada je riječ o planetarnim simbolima, poklapa s dobima ljudskoga života, od djetinjstva, koje simbolizira oltaru najbliža Luna, do staračke dobi prisposobljene simbolima Saturna, dok je personifikacija snage izdvojena kao obilježje vrline.

»Donum Pietatis« – »Dar pobožnosti«¹⁰ prvi je na sjevernome zidu do trijumfalnoga luka. Personificira ga žena čiju izduženu figuru obavijaju zgusnuti nabori haljine dugih rukava i plašta prebačena preko glave. Lijevom rukom prislo-

nila je uz grudi knjigu, a na otvorenome dlanu naprijed ispružene desne ruke drži plamen. Koljeno lijeve noge naslonila je na Amorov kovčeg, pod ispruženom desnom nogom odložen je tobolac s Venerinim strijelama, a preko ruba podesta visi strijelom probodeno plamteće srce s planetarnim znakom Venere. Poruka je nedvosmislena – Dar pobožnosti, uzvišena nebeska ljubav uzdiže se nad simbolima Venere. Bukteća zublja simbol je svetoga plamena božanske ljubavi, a u podjeli na svetu i zemaljsku ljubav, o kojima govori Platon u *Gozbi*, kominski prikaz, slijedeći Bergmüllerovu grafiku, alegorijom ovjekovječuje onu prvu, jer nebeska je »Venera« stidljiva i odjevena, i simbolizira milost, vječno i božansko. Dodatno tumačenje na Bergmüllerovu izvorniku podupire simboliku likovnoga prikaza: *Das Herz, so Andacht liebt, bewohnt der Heilig Geist, Und wider Venus-Feur beschützt am allermeist*. I na kominskoj slici i na grafičkome predlošku istovjetne štafažne naznake određuju slikani prostor kao predvorje hrama, s tom razlikom da onome na kominskoj slici zbog slabije izvedenih perspektivnih skraćenja, nagnuta stupa u pozadini i nemirnih kontura rokaja nedostaje stabilno težište.

Komin, crkva sv. Tri kralja, *Donum Scientiae* – Dar znanja
Komin church of the Epiphany, *Donum Scientiae* – Gift of Knowledge

J. G. Bergmüller, *Donum Scientiae*
J. G. Bergmüller, *Donum Scientiae*

»Donum Scientiae« – »Dar znanja« personifikacija uspravna i frontalna ženska figura sa svitkom i sveučilišnim žezlom u desnoj i rogom izobilja s alatima koji simboliziraju pojedine grane znanosti i umjetnosti u lijevoj ruci. Merkurovi simboli: petasos – krilati šešir i kaducej – čarobni Merkurov štap s dvije isprepletene zmije te kesa s novcem, koja podsjeća da je Merkur smatran bogom trgovine, i tu su, kao podređeni, odloženi na tlo pod nogama personifikacije. Komentar na Bergmüllerovoj grafici također naglašava Božji dar znanja: *Mercurij Wissenschaft vor Zeit ist hoch gestigen, Der Göttlich Wissenheit mues er doch unterligen*. Slikani prostor kominskoga prikaza reduciran je i nelogičan. Izostavljanjem pejzaža i masivne volute, postamenta i ploče s natpisom, naš se slikar odlučio za manje zahtjevnju varijantu Bergmüllerova predloška.

»Donum Timoris Dei« – »Dar straha Božjega« prikazan je u obličju anđela, točnije arkandela Gabrijela,¹¹ vjesnika bezgrešnoga začeca, koje simbolizira dvoznačni srp Mjeseca pod njegovim nogama. Drugo, i za nas u ovome slučaju važnije značenje personifikacije otkriva zec nad mjesječevim srpom,

od vremena antike i Aristotelova *De partibus animalium* karakteriziran kao plašljiva životinja, a Cesare Ripa pridodao ga je također kao atribut personifikaciji straha.¹² Tim se atributima kao ravnopravan element pridružuje impostacija figure, njezina bojažljiva gesta, pogled usmjeren prema nebu i plašt zaštitnički prebačen preko glave. Personifikacija straha Božjega jedina je prikazana u prostoru koji i na kominskoj slici i na Bergmüllerovu izvorniku odčitavamo kao interijer. Komentar na listu predložka upozorava na varljivost mjesečevih mijena i na postojanost nebeskoga dara: *Donum Timoris Dei. Die Gab der Forcht Gottes. Der Mond verandert sich, nimbt zu, nimbt wider ab Die Gottsfurcht stets nimbt zu, weil sie ein Himmels Gab*. Na našoj se zidnoj slici ponovno uočavaju već navedeni nedostaci likovnoga govora – nesigurno interpretiran, plutajući slikani prostor i labava ravnoteža figure, koja je uslijed prilagođavanja nagibu svoda ostala bez izričito definirane vertikalne osi. Izostala je i Bergmüllerova poruka, u kojoj ponovno podsjeća na nadmoć nebeskoga dara nad promjenjivim planetom: *Der Mond verandert sich,*

Komin, crkva sv. Tri kralja, *Donum Timoris Dei* – Dar straha Božjega
Komin church of the Epiphany, *Donum Timoris Dei* – Gift of the Fear of God

J. G. Bergmüller, *Donum Timoris Dei*
J. G. Bergmüller, *Donum Timoris Dei*

nimbt zu, nimbt wider an Die Gottesfurcht stets nimbt zu, weil sie ein Himmels Gab.

»Donum Sapientiae« – »Dar mudrosti« na južnoj strani svoda najbliži je oltaru u svetištu kominske crkve sv. Tri kralja. U pojednostavnjeno slikanoj scenografiji naš je majstor ovaj put izostavio i važan atribut – sfinagu, prema Wirthu utjelovljenje mudrosti svijeta, koja na lijevoj strani grafičkoga predložka prati središnje postavljenu žensku figuru personifikacije. Dar mudrosti prikazan je kao visoka i vitka žena, odjevena u dugačku haljinu i ogrnuta plaštom, s bakljom oko koje se ovija zmija u podignutoj desnoj i s otvorenom knjigom u lijevoj ruci. Odgovara u potpunosti i Ripinoj predodžbi personifikacije mudrosti: *...djevojka u zagasitoj odjeći s upaljenom zubljom u jednoj i knjigom u drugoj ruci. Prikazuje se mlada jer vlada zvijezdama, upaljena svjetiljka je svjetlost uma. Za knjigu u njenim rukama smatra se da je Biblija, Knjiga nad knjigama.*¹³ O simbolici Sunca, koje su nekada držali planetom, govore lira, luk i sunce na ogrlici, atributi Apolona, boga pjesništva, glazbe i nadasve Sunca.

Strjelica i tobolac podsjećaju ujedno da je bio zaštitnikom strjeljaštva, a zmija simbolizira njegovu pobjedu nad Pitoenom, Gejinim sinom. Ipak, autor grafičkoga predložka podsjeća kako istinskoj mudrosti, pred kojom Febus treba povući sjaj svoje lažne mudrosti, može podučiti jedino Duh Sveti: *Die wahre Weisheit lehrt der Heilig Geist allein, Drumb Phoebe ziech zuruck dein falschen Weisheit-Schein.*

»Donum intellectus« – »Dar razuma« i njegov milosni sjaj odnosi pobjedu nad Jupiterom. Jupiterom planetom i Jupiterom kao najvažnijim rimskim bogom koji vlada znanostima: *Den menschlichen Verstand dis göttlich Feür erleüch, Vor dessen Gnadensehin auch Jupiter selbst weicht.* Do nogu personifikacije intelekta odloženi su Jupiterovi atributi – orao s munjom u kandžama i žezlom kao simbolom vlasti. Ripa također, opisujući alegoriju intelekta, kaže: *Intelekt ne može ostarjeti i zbog toga se slika kao mlad čovjek. Zlatna odjeća simbolizira čistoću, skeptar i kruna označavaju dominaciju koju intelekt ima nad strastima duše. Plamen je prirodna želja za znanjem rođena iz mogućnosti vrline intelekta.*¹⁴

Komin, crkva sv. Tri kralja, *Donum Sapientiae* – Dar mudrosti
Komin church of the Epiphany, *Donum Sapientiae* – Gift of Wisdom

J. G. Bergmüller, *Donum Sapientiae*
J. G. Bergmüller, *Donum Sapientiae*

Atribut same personifikacije, primjećuje Wirth, jest njezin rječiti stav – prstom desne ruke figura pokazuje na čelo, a u lijevoj ruci drži razmotani svitak obasjan svjetlom, koji baca sjenu na Jupiterove atribute. U prednjemu planu na grafičko-me listu, a posve desno na kominskoj slici istaknut je kao i na ostalim prizorima planetarni znak.

Najbliži trijumfalnome luku na južnoj strani svoda prikaz je »Donum Consilii« – »Dar savjeta«, na kojem autor zidnih slika doslovno citira impostaciju i atribute lika, a u granicama vlastitih izražajnih mogućnosti prihvaća od bavarskog majstora i opis slikanoga prostora. Personifikacija desnom rukom pokazuje gledatelju otvorenu i neispisanu ispravu s trima pečatima, koju Wirth tumači kao odluku o spasenju, potvrđenu od Presvetoga Trojstva,¹⁵ lijevom rukom pridržava svezani snop pruća i sjekiru (fascies) te četiri ključa, a njezina udesno okrenuta glava pokrivena je kapom kakvu su nosili pravnici. Pod nogama su joj srp i grablje te planetarni znak, simbol Saturna, boga ratarstva. Četiri ključa Wirth povezuje s pravničkom praksom i justinijanskim »Corpus iuris

civilis« podijeljenim na četiri dijela. Bergmüller značenje slike na svojoj grafici ističe riječima koje potvrđuju da je razuman savjet u moći Duha Svetoga, a ne u vlasti i moći Saturna: *Das Feür des Heilig GeiSts ertheilet kluegen Rath, Saturni Macht und Krafft kein solche würckung hat.*

Posljednja u ciklusu prikaza darova Duha Svetoga jest personifikacija snage, za izvedbu koje je autoru kominskih zidnih slika poslužio drugi, nama nepoznati predložak. Smješten u nadvoju trijumfalnoga luka prikazan je »Donum fortitudinis« – »Dar snage« poput ratnika s kacigom, štitom, prsnim oklopom, topovskim kuglama i toljagom, koja ujedno podsjeća na Herkulesovu snagu. Po Ripi tu bi personifikaciju trebalo utjeloviti likom naoružane žene u odjeći boje zlatnoga okera, koji simbolizira lavlju snagu. Na kominsko prikazu samo su oklop i oružje okernoizlatni, dok je plašt kojim je lik ogrnut cinoberno crven. Planetarni znak Marsa na tome je prikazu izostavljen.

Zidne slike s prikazima darova Duha Svetoga u crkvi sv. Tri kralja u Kominu nisu jedine na području sjeverne Hrvatske,

Komin, crkva sv. Tri kralja, *Donum intellectus* – Dar razuma
Komin church of the Epiphany, *Donum intellectus* – Gift of Reason

J. G. Bergmüller, *Donum intellectus*
J. G. Bergmüller, *Donum intellectus*

pa ni obližnje Slovenije, naslikane u drugoj polovini 18. stoljeća prema grafičkim predlošcima Johanna Georga Bergmüllera. Štoviše, potvrđena je njihova sustavna uporaba u radionicama majstora iz razdoblja rokoka i kasnoga baroka, a ponajprije u radionici slovenskog slikara djelatnog i na području Hrvatskog zagorja, Antona Jožefa Lerchingera (oko 1720. – nakon 1787.). To potvrđuje i nedavno objavljen rad Anice Cevc o zidnim slikama u kabinetu dvorca Miljana.¹⁶ Istraživanja Barbare Murovec također su doprinijela rasvjetljavanju stilske provenijencije i autorstva dijela bogate produkcije zidnoga slikarstva u Sloveniji, njezinu povezivanju s južnonjemačkim slikarskim krugom i Augsburgom.¹⁷ Bergmüller je u razdoblju svojega mandata ravnatelja Likovne akademije u Augsburgu, ali i kao izuzetno produktivan slikar, osnovao i vlastitu izdavačku kuću, kojoj su među najvažnijim proizvodima bili slikarski priručnici, koji se nisu ograničavali samo na naputke o proporcijama i mjerama, već su davali i slikarima neophodne ikonografske predložke. Premda u sjeni Ripine *Iconologije*, ti su se ikonografski

priručnici, namijeni praktičnoj uporabi, obilato upotrebljavali. Grafička serija *Septem dona Spiritus Sancti* također je dio Bergmüllerove ikonologije religioznog slikarstva, a nastala je u njegovoj radionici kao predložak za slike u župnoj crkvi sv. Vida u Fulpmu, gdje su personifikacije prikazane kao tričetvrt figure.¹⁸

Kada je riječ o autorstvu kominskih zidnih slika i slika na bočnim oltarima Majke Božje i sv. Ladislava u istoj crkvi, koje su rad istoga slikara, važnom bi se poveznicom mogao učiniti upravo utjecaj južnonjemačkog slikarstva i J. G. Bergmüllera na opus Antona Jožefa Lerchingera i njegove radionice, u sklopu koje je najvjerojatnije djelovao i zagrebački slikar Antun Archer, autor zidnih slika iz 1785. godine u kapeli svetoga Križa i kasnije, 1792. godine izvedenih slika s prizorima iz života sv. Ivana Krstitelja u svetištu župne crkve sv. Ivana na Novoj Vesi u Zagrebu.¹⁹ Opremljen knjigama grafičkih predložaka, evidentiranim prigodom popisa slikareve pokretne i nepokretne imovine nakon njegove smrti (1808.), Archer je mogao imati i onu s Bergmüllerovim gra-

Komin, crkva sv. Tri kralja, *Donum Consilii* – Dar savjeta
Komin church of the Epiphany, *Donum Consilii* – Gift of Council

J. G. Bergmüller, *Donum Consilii*
J. G. Bergmüller, *Donum Consilii*

fičkim rješenjima, jer značajke njegova kista koje odčitavamo u zagrebačkoj crkvi sv. Ivana bez dvojbe nalazimo i na zidnim slikama u Kominu. Konkretnan odgovor možda leži i u slovima »F:A:« ispisanim na zidu, na prikazu sv. Elizabete koja daje lijek gubavcu. Na takav zaključak navodi i pozorna analiza formalno-stilskih i morfoloških obilježja kominjskih slika. *Fecit Archer* vrlo je moguće odčitavanje ini-

cijala. Od načina na koji zasniva slikane prostore krajolika i interijera, načina slikanja draperija, temeljnoga kolorita, rukopisa, tipologije muških likova s karakteristično slikanim bradama, ženskih likova ili likova anđela, sve se uklapa u logičnu cjelinu, s uočljivim stilskim pomakom prema hladnijem klasicizmu u kasnijim radovima.

Bilješke

- 1
A. Horvat, *Barok u kontinentalnoj Hrvatskoj*, u: »Barok u Hrvatskoj«, Zagreb 1982., str. 336, bilješka 621. Usmeno svjedočenje mještanina zapisao je godine 1970. L. Šaban: *Bole je išel z biki na breg. Su se poplašili. On se zavetovao svetim Trima kraljima da im bu podigel kapelicu ak ga izbave, biki su se zastanovili na mestu gdi je ta kapelica.*
- 2
 Usporedi u: **A. Horvat**, nav. dj., str. 152 i bilješka 442 na strani 320; **A. Horvat** ispravlja navod kronograma koji donosi I. Kukuljević odčitavajući godinu na trijumfalnome luku kao 1775.
- 3
 NAZ, Kanonske vizitacije, Arhidakonat Kalnik, Protokol 137/VII, str. 45: ... *tota murata est et sub fornice erecta est, cuius parietes bona pictura decorati sunt* ...
- 4
 Usporedi u: **Gj. Szabo**, *Hrvatsko zagorje*, Zagreb 1939., str. 199.
- 5
 O ikonografiji svetih kraljeva usporedi: **É. Mâle**, *L'art religieux de la fin du XVIIe siècle et du XVIIIe siècle*, Pariz 1951., str. 249 i 250.
- 6
A. Horvat, nav. dj., str. 152.:... *u kasnobarokno doba oslikana je čitava unutrašnjost zavjetne kapele sv. Tri kralja u Kominu, sjeverno od Zeline. Nju opasuje kako smo već spomenuli cinktor s unutarnjim, a djelomično i s vanjskim trijemom. Vedro slikarstvo s mnogo rokoko ornamenta i cvijeća prekrilo je svodove te crkve i njezine pobočne kapele... To je slikao slikar koji voli alegorije, jer je težište u toj crkvi na ciklusu koji prikazuje Darove Duha svetoga, koji se nižu u vidu alegorijskih likova žena, što su označeni natpisima. Ta se tema javlja u umjetnosti od kasnog 11. stoljeća i obrađena je na vrlo različite načine (najprije sa sedam golubova).*
- 7
 Riječi proroka Izaije (Is 11 , 2): *Isklijat će mladica iz panja Jišajeva, izdanak će izbit iz njegovog korijena. Na njemu će duh Jahvin počivati, duh mudrosti i umnosti, duh savjeta i jakosti, duh znanja i straha Gospodnjeg. Prodahnut će ga strah Gospodnji, neće suditi po vide-nju, presuđivati po čuvenju, već po pravdi će suditi ubogima i sud prav izricati bijednima na zemlji...*
- 8
 Zahvaljujem Städtisches Kunstinstitutu u Frankfurtu na presnimecima Bergmüllerovih grafičkih listova i dopuštenju za njihovo objavljivanje.
- 9
SEPTEM DONA SPIRITUS SANCTI. *Das ist Die Sieben Gaben des H. Geifts. Vorgestellet in Siben Statuen, welche von Mahlern, Bildhauern, Stucatoren beliebt könnenappliciert werden Seind neu in-*
- 10
 Značenje svih atributa kojima su opremljene personifikacije sedam darova Duha Svetoga i detaljnu ikonološku analizu Bergmüllerovih grafika nalazimo u: **K.-A. Wirth**, »Septem Dona Spiritus Sancti«. *Eine Folge von Radierungen Johann Georg Bergmüllers*, »Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst«, Dritte Folge, sv. XXIX., Prestel, München 1978., str. 149–209.
- 11
 Darovima Duha Svetoga prema Kabali odgovaraju sedam planeta, sedam dana u tjednu, sedam nebesa, sedam teoloških i moralnih vrli-na, sedam kovina, sedam faza Velikoga Djela, itd. Kabala, koju karakterizira traganje za sukladnošću između svih dijelova svemira i svih ljudskih tradicija, uspostavila je uzajamnost između sfera, naziva planeta u drevnome smislu riječi, anđela, njihove kozmičke funkcije, točaka prostora i postupaka duha: SUNCE – MIHAEL: osvjetliti svijet, MJESEC – GABRIJEL: dati snagu duhovne obnove, MERKUR – RAFAEL: civilizirati, VENERA – AMAEL: voljeti, MARS – SAMAEEL: uništiti, JUPITER – ZAHARIJEL: organizirati, SATURN – ORIFIJEL: nadgledati. Usporedi u: **J. Hall**, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Zagreb 1991.
- 12
K.-A. Wirth, nav. dj., str. 157.
- 13
C. Ripa, *Iconologia*, Milano 1992., str. 392.
- 14
C. Ripa, nav. dj., str. 225.
- 15
K.-A. Wirth, nav. dj., bilješka 17, str. 200.
- 16
A. Cevc, *Štirje letni časi in štirje temperamenti v rokokojskem koloritu fresk Antona Jožefa Lerchingerja v Miljani*, »Acta historiae artis Slovenica«, 7, Ljubljana 2002., str. 93–106.
- 17
B. Murovec, *Poslikava cerkve sv. Roka ad Šmarjem pri Jelšah*, »Acta historiae artis Slovenica«, 6, Ljubljana 2001., str. 103–121.
- 18
 Bergmüllerov grafički opus u potpunosti je obrađen u: **K. Friedlmaier**, *Johann Georg Bergmüller – Das druckgraphische Werk*, Teetum Verlag, Marburg 1998.
- 19
M. Repanić-Braun, *Autor zidnih slika u crkvi sv. Ivana na Novoj Vesi – Lerchinger ili Archer?*, »Acta historiae artis Slovenica«, 7, Ljubljana 2002, str. 107–122.

Summary

Mirjana Repanić – Braun

Seven Gifts of the Holy Spirit. Frescoes in Komin after Johann Georg Bergmüller's Designs

Iconographic content of frescoes in the Komin church of the Epiphany, subsidiary chapel in the Bisag parish, reveals itself in three spatially divided ensembles. The one in the chapel of St. Elisabeth of Hungary, composed of two paintings on the lateral walls with the scenes from the life of a Franciscan nun ordained in 1228, patroness of the Tertiaries, and Christ the Ruler on the vault is the most modest and less interesting in visual-art terms. In terms of the theme it does not make a part of the other two, in terms of content and symbolism interrelated groups of frescoes in the nave and the sanctuary. Scenes in the triumphal arch zone in the nave and its vault are dedicated to the church patrons, the Magi and to the ones who put their trust into them. The figures of the Magi are represented in their homes before leaving for Bethlehem. They are individualised and follow the accepted tradition of the old, the middle-aged and the young king, although this tradition, according to Émile Mâle, when quoting Baronius in *Religious Art in the 17th and 18th century*, can be

interpreted ambiguously. The two scenes on the spacious, symmetrically divided scales on the north sanctuary wall – Herod sends the Magi to make an obeisance to the newly born Child and Joseph's dream, where an angel announces a journey to Egypt to the Christ's worldly father – connect the scenes on the nave walls with the ones in the sanctuary representing personifications of the Gifts of the Holy Ghost. In whole, iconographic programme of the Komin frescoes stems from the Old Testament theme of the Jesus's tree, by which Ishiah the Prophet announces the Birth of Christ and the Gifts of the Holy Spirit that will rest in him.

Seven Gifts of the Holy Spirit are personified as female characters that, except for the personification of Fortitude, owe its appearance, attributes and, in one part painted space, to the graphic models by German painter Johann Georg Bergmüller (1688 – 1762), professor and director at the Augsburg Art Academy. The original etchings are kept in the Graphics Collection of Städelsches Kunstinstitut in Frankfurt. Including the cover leaf there are all in all eight etchings with *JGB* initials in the lower part. Based on the comparative analysis the Komin frescoes are attributed to a Zagreb painter Antun Archer (died in 1807/8) who for some time worked in the painting workshop of Slovenian painter Anton Jožef Lerchinger (round 1720 – after 1787).

Key words: Komin, Augsburg, Johann Georg Bergmüller, Antun Archer, Anton Jožef Lerchinger, Seven Gifts of the Holy Spirit, frescoes, Baroque, 18th century